

**Kritik mot en domare för att en huvudförhandling i ett vårdnads mål
tilläts pågå intill midnatt m.m.**

Anmälan

I en anmälan till JO framförde AA klagomål mot rådmannen BB vid Helsingborgs tingsrätt för hans handläggning av och dom i ett tvistemål gällande vårdnad och umgänge m.m. AA, som var svarande i målet, anförde därvid bl.a. att BB inte hade sett till att vårdnadsutredning färdigställdes inom rimlig tid och ifråga-satte även planeringen och genomförandet av huvudförhandlingen. De vittnen som hade kallats till huvudförhandlingen fick vänta flera timmar utan att få besked om när förhör skulle hållas och förhandlingen den andra dagen avslutades först vid midnatt. AA var även missnöjd med tingsrättens dom och anförde bl.a. att tingsrätten inte hade redogjort för och inte heller beaktat de uppgifter som lämnats av hennes vittnen. Hon riktade vidare kritik mot beslut som tingsrätten fattat i målet gällande bl.a. rättshjälp och vittnesersättningar. Till anmälan hade hon fogat en kopia av sitt överklagande av tingsrättens dom.

I anmälan framförde AA också kritik mot socialförvaltningens i Helsingborg handläggning av bl.a. vårdnads- och umgangesutredningen. Justitieombudsmannen Kerstin André, som har tillsyn över socialtjänsten, beslutade med anledning av andra anmälningar (JO:s ärende dnr 3104-2003 m.fl.) avseende socialtjänstens handläggning att inte utreda dessa ytterligare, sedan hon inhämtat att handläggningen var föremål för utredning i ett tillsynsärende vid Länsstyrelsen i Skåne län (dnr 701-36532-03).

Till JO inkom även ytterligare anmälningar angående tingsrättens handläggning av det aktuella målet. Då utredning redan pågick i detta ärende fanns det inte skäl att vidta några utredningsåtgärder med anledning av dessa anmälningar. Anmälarna tillställs emellertid en kopia av detta beslut.

Utredning

Dagboksbladet, tingsrättens dom den 30 juni 2003, protokoll från huvudförhandling samt vissa andra handlingar i mål T 1418-01 infordrades och granskades.

Av dessa framgick bl.a. följande. Målet inleddes vid tingsrätten den 30 april 2001 då CC väckte talan mot AA. Målet kom att i huvudsak gälla vårdnaden om och umgänget med parternas två barn, en flicka född år 1999 och en pojke född år 2001. Den 9 juli 2001 beslutade tingsrätten att uppdra åt Socialnämnden i Helsingborgs kommun att utse någon att verkställa en vårdnads- och umgängesutredning. I beslutet angavs inte någon tid inom vilken utredningen skulle vara färdigställd. Utredningen kom in till tingsrätten den 4 november 2002.

Huvudförhandling i målet hölls under två dagar, den 13 och den 18 juni 2003. Rådmannen BB var ordförande vid förhandlingen. Den första dagens förhandling pågick mellan klockan 09.10 och 18.50 med paus för lunch klockan 13.50 till 14.25 och den andra dagens förhandling inleddes klockan 10.35 och avslutades klockan 23.50. Paus för lunch gjordes mellan klockan 12.15 och 13.15. Av protokollet framgick att av de tolv vittnen som hördes i målet var elva kallade till den 13 juni, men att rätten under eftermiddagen konstaterade att det fanns behov av ytterligare en förhandlingsdag. Tio av vittnena kallades då att i stället inställa sig den 18 juni mellan klockan 13.00 och 16.00. Vittnesförhören kom sedan att äga rum under eftermiddagen och fram till klockan 22.00 den 18 juni. Efter en halvtimmes paus togs viss ytterligare bevisning upp och därefter hölls slutpläderingar i målet fram till dess att förhandlingen avslutades klockan 23.50.

Anmälan remitterades till tingsrätten för upplysningar och yttrande om dels huvudförhandlingens genomförande och särskilt vad som föranledde att denna pågick till klockan 23.50 den andra huvudförhandlingsdagen och vilka överväganden som gjordes i anslutning till detta, dels vilka åtgärder som vidtogs för att se till att vårdnadsutredningen bedrevs skyndsamt.

Tingsrätten kom in med ett remissvar till vilket fogats ett yttrande av rådmannen BB.

BB

Riksdagens Ombudsmän har i remiss till tingsrätten begärt upplysningar och yttrande angående tingsrättens handläggning av mål T 1418-01. Undertecknad rådmann har handlagt målet. Nedan ger jag först några allmänna upplysningar och därefter svar på de frågor som remissen aktualiserat.

I två år och två månader pågick handläggningen av tvisten ang. vårdnad och umgänge om parternas två barn. Konflikten mellan parterna, som snarare successivt tilltog i styrka än avtog försvårade avsevärt både handläggningen vid tingsrätten och familjerättens arbete med vårdnadsutredningen. En omständighet som förklarar att huvudförhandlingen inte ägde rum som hade varit önskvärt i nära anslutning till den i början av november 2002 färdigställda vårdnadsutredning är att AA agerade utan professionellt biträde efter det att hennes ombud och rättshjälpsbiträde på egen begäran hade entledigats i februari 2003 och hennes rättshjälpsbiträde därvid upphört. En annan viktig orsak till tidsutdräkten var att CC:s ombud och rättshjälpsbiträde i samma månad entledigades på grund av nära förestående nedkomst med åtföljande föräldraledighet och att hans nya ombud och biträde behövde tid för att läsa in i målet.

Som redan nämnts erhöll tingsrätten familjerättens utredning med yttrande i vårdnads- och umgängesfrågorna i november 2002. Uppdraget att verkställa utredningen lämnades i juli 2001. Undertecknad fick under senvåren 2002 meddelande om att den familjerättssekreterare som hållit i utredningen blivit

långtidssjukskriven och att en annan familjerättssekreterare därför skulle slutföra den. I september samma år underrättades tingsrätten om att utredningen skulle bli färdig i oktober. Jag vidtog inga särskilda åtgärder för att påskynda familjerättsens arbete, eftersom förseningen inte var anmärkningsvärd med hänsyn till omständigheterna. En fråga som AA själv tar upp i sin anmälan är att vårdnadsutredaren ännu i mars 2002 inte gjort något hembesök hos CC. Denna angelägenhet var uppe till diskussion vid en muntlig förberedelse och vad jag minns uttalade jag det som nödvändigt att utredaren gav sig tillfälle att besöka CC i hans hem för att bilda sig en uppfattning om hur barnens umgänge med honom fungerade.

Till huvudförhandlingen den 13 juni 2003 hade tingsrätten kallat parterna personligen och 12 vittnen. Det stod efter några timmars förhandling klart att målet omöjligt skulle kunna slutföras på en dag varför rätten i samråd med parterna och vittnena beslutade att förhandlingen skulle fortsätta den 18 juni 2003.

Ett genomgående bekymmer under huvudförhandlingen var att AA inte tog intryck av och rättade sig efter vänliga men bestämda uppmaningar från rättsens sida att begränsa sina utläggningar, särskilt när hon i samband med vittnesförhören höll långa anföranden innan hon i bästa fall fick formulerat sina frågor. Tidsplanen blev härigenom ordentligt förryckt. På grund av dessa förhållanden visade jag nog någon gång under förhandlingen en viss irritation men förföll aldrig som AA påstår till oförsämtheter.

Frammot 18-tiden den andra rättegångsdagen hade de för frågorna i målet tyngsta och viktigaste personerna hörts men det återstod flera vittnen, återropade av AA. Det visade sig inte finnas något större intresse hos parterna och hos de vittnen som återstod att höras för att avbryta huvudförhandlingen och fortsätta en tredje dag. Härvid är att märka att midsommarhelgen var nära förestående och för flera av de inblandade, dock inte för undertecknad, närmade sig semestertiden. Jag beslutade då i samråd med nämndens ledamöter att förhandlingen skulle fortsätta. Min optimistiska föreställning var alltjämt att förhandlingen skulle kunna slutföras inom rimlig tid. AA:s förmåga och vilja att koncentrera frågeställningarna var emellertid fortsatt ringa. I efterhand måste jag villigt erkänna att det generellt sett naturligtvis är mindre lämpligt med förhandlingar i så många timmar, visserligen med pauser, som det blev i detta fallet.

AA beklagar sig i sin anmälan över den press som hon fått utstå utan att ställa frågan om hon själv i någon mån medverkat till sakernas tillstånd. Anmälningen innehåller flera överdrifter och förvrängningar. Jag har funnit för gott att i det följande endast bemöta en del av det som AA framför.

Till vårdnadsutredningen fanns bilagt kommentarer från parterna. Under den fortsatta handläggningen påpekade AA åtskilliga gånger att utredningen var så undermålig att den borde återremitteras till Familjerätten. Min egen uppfattning var att eventuella felaktigheter och brister i utredningen skulle kunna redas ut vid huvudförhandlingen. Det var klart att båda utredarna, DD och EE, skulle höras som vittnen. DD var sjukskriven vid tidpunkten för huvudförhandlingen men var ändå villig att höras per telefon. Detta underrättades parterna om. Uppgiften att CC:s vittnen genom rättsens åtgärd på något sätt skulle ha erhållit avsevärt längre tid på sig att vittna än AA:s vittnen är märklig och förtjänar inte någon vidare kommentar. Att CC:s vittnen erhöll ersättning av allmänna medel medan AA ålades att i den mån hennes vittnen krävde det att ersätta dem hängde samman med att CC till skillnad från AA fortfarande hade rättshjälp. Påståendet att det skulle ha förekommit kontakter mellan rätten och CC och hans ombud av sådant slag som görs gällande i slutraderna i anmälningen skall sättas samman med det uttalande som AA gjort om att CC i förväg skulle ha fått kännedom om hur rätten skulle döma. Jag avvisar naturligtvis detta. AA lanserar alltså en konspirationsteori som endast kan förstås och förklaras av hennes förtvivlan över att domstolen inte har bejakat henne och helt och hållet ställt sig på hennes sida.

Tingsrätten

Som svar på JO:s remiss får jag anföra följande. Det aktuella målet var lottat på rådmannen BB:s rotel. Det är också han som har handlagt målet, slutligen som

ordförande då målet avgjordes efter huvudförhandling. När det gäller de begärda upplysningarna om huvudförhandlingens genomförande etc. får jag hänvisa till bilagda yttrande av BB.

Att huvudförhandlingen pågick ända till kl. 23.50 andra förhandlingsdagen berodde uppenbarligen delvis på den omständigheten att AA inte biträdades av något ombud vid förhandlingen i förening med hennes oförmåga och ovilja att koncentrera sina frågeställningar vid vittnesförhören. Även med hänsyn härtill anser jag att det från bl.a. rättssäkerhetssynpunkt var olämpligt att låta förhandlingen pågå så länge, även om pauser har hållits med rimliga mellanrum. Ledamöter, parter och vittnen får givetvis inte vara för uttröttade. Risken för detta är naturligtvis mycket stor, om förhandlingen slutar först framemot midnatt. Det är också orimligt att tvinga vittnen till så långa väntetider som det blev fråga om.

En domstol ansvarar för att en vårdnadsutredning bedrivs skyndsamt. Handläggningstiden hos Socialnämnden i det aktuella målet blev ovanligt lång. Detta sammanhänger så vitt jag kan förstå bl.a. med den mycket infekterade relationen mellan parterna i målet och svårigheterna att på grund härav åstadkomma en tillfredsställande utredning. Även med mer aktiva insatser för att påskynda utredningen från BB:s sida visavi den eller de som verkställde utredningen, är det därför enligt min mening tveksamt om handläggningstiden hade kunnat bli så mycket kortare. Med hänsyn härtill anser jag att tingsrätten (BB) inte kan klandras för den långa utredningstiden hos socialnämnden.

AA kommenterade remissvaret.

Därefter inhämtades att Hovrätten över Skåne och Blekinge avgjorde målet på handlingarna genom en dom den 22 december 2003.

Bedömning

Inledning

JO:s tillsyn innebär i första hand en kontroll av att myndigheter och andra som står under JO:s tillsyn följer lagar och andra författningar samt i övrigt fullgör sina åligganden. Granskningen är av rättslig art och avser främst tillämpningen av gällande förfaranderegler. Detta innebär bl.a. att JO inte brukar uttala sig i frågor som gäller bedömningar eller andra ställningstaganden i sak så länge dessa faller inom ramen för en möjlig tillämpning av aktuella författningsbestämmelser. Detta gäller i synnerhet sådana frågor som genom överklagande kan bli föremål för prövning i högre instans.

I ärendet har AA:s klagomål prövats såvitt gäller huvudförhandlingens genomförande och rättens ansvar för vårdnadsutredningens bedrivande.

Tingsrättens planering och genomförande av huvudförhandlingen

När det gäller genomförandet av huvudförhandlingen kan nämnas att det tidigare enligt 1 kap. 9 § rättegångsbalken (RB) gällde att flera mål än som kunde beräknas bli slutförda under en tid av sex timmar inte utan synnerliga skäl fick sättas ut till huvudförhandling samma dag. Denna bestämmelse upphävdes genom en lagändring den 1 juli 2000.

I lagstiftningsärendet anfördes bl.a. följande. Det måste – oavsett arbetsbörda och tidspress – förutsättas att domstolen inte sätter ut fler mål än samtliga ledamöter och parter kan antas klara av utan att bli uttröttade. Det är från rättssäkerhetssynpunkt viktigt att sessionstidens längd är begränsad. Sextimmarsgränsen är

därvid ett bra riktmärke. Det är inte bara förhandlingstidens sammantagna längd som är viktig från rättssäkerhetssynpunkt. Lika viktigt är att pauser hålls med rimliga mellanrum och att tid planeras in för överläggning så att dom i görligaste mån kan meddelas omedelbart efter överläggning. Bedömningen av denna typ av frågor kan anförtros domstolarna och några lagregler om detta behövs alltså inte (se prop. 1999/00:26 s. 53).

Av utredningen framgår att huvudförhandlingen den första dagen påbörjades klockan 09.10 och avslutades klockan 18.50. Paus för lunch hölls mellan klockan 13.50 och 14.25. Lämpligheten av en förhandlingsdag redan av den längden kan ifrågasättas. Jag finner emellertid inte skäl att uttala någon kritik i detta avseende utan vill endast framhålla att om en domstol konstaterar att en huvudförhandling inte kan slutföras som planerat saknas oftast skäl att tänja på gränserna för hur länge förhandlingen kan få fortgå en viss dag.

Den andra förhandlingsdagen påbörjades huvudförhandlingen klockan 10.35 och avslutades först klockan 23.50. BB har förklarat att förhandlingen kom att dra ut på tiden på grund av AA:s processföring. Han har även uppgett att det inte fanns något större intresse hos parterna och hos de vittnen som återstod att höra att avbryta huvudförhandlingen och fortsätta en tredje dag.

Även om inte längden på en förhandlingsdag längre är reglerad i lag är det – vilket också framgår av uttalandena i förarbetena – inte acceptabelt att en förhandling tillåts pågå under drygt tolv timmar i följd och inte avslutas förrän strax före midnatt. Det förhållandet att parterna, enligt vad BB anfört, inte visade något större intresse av att avbryta förhandlingen har inte någon egentlig betydelse, eftersom ansvaret för att en förhandling går till på ett rättssäkert sätt ligger på rätten. Att låta en förhandling pågå så länge är inte förenligt med de rättssäkerhetskrav som måste ställas på en domstols handläggning av ett mål. Det är uppenbart att det finns en stor risk för att rättens förmåga att tillgodogöra sig process-materialet blir nedsatt samt att parternas, ombuds och vittnens möjligheter att på bästa sätt framföra sin sak eller utsaga kan påverkas negativt av en så långdragen förhandling med långa väntetider. Det är vidare enligt min uppfattning inte rimligt att vittnen, som vid vite är kallade att inställa sig inför rätten, tvingas till flera timmars väntan och till att stanna i domstolen till långt in på kvällen i avvaktan på att höras.

Härtill kommer att överläggning skall, när huvudförhandling ägt rum, hållas samma eller sist nästa helgfria dag (17 kap. 9 § andra stycket RB). För att en överläggning skall anses ha påbörjats bör krävas att en seriös diskussion angående huvudfrågorna i målet har inletts (Fitger, Rättegångsbalken, del 1, s. 17:30). Det är givet att, om en huvudförhandling blir allt för långdragen eller tillåts pågå till sent på kvällen, det knappast är möjligt att ens påbörja en meningsfull överläggning i omedelbar anslutning till huvudförhandlingen. Om överläggning inte heller, som i förevarande fall, hålls följande vardag, riskerar domstolen att handla i strid med omedelbarhetsprincipen, sådan den kommer till uttryck i det angivna lagrummet.

BB har anfört att tidsplanen blev ordentligt förryckt på grund av AA processföring. Jag kan emellertid konstatera att målet vid tiden för huvudförhandlingen hade

pågått under drygt två års tid, att konflikten mellan parterna enligt BB snarare tilltagit i styrka än avtagit, att mer än tio vittnen skulle höras, att det hade hållits i vart fall fyra sammanträden för muntlig förberedelse, att det förekom påståenden om brott samt att AA:s rättshjälp hade upphört och att hon agerade utan rättshjälpsbiträde. Det är därför något förvånande att tingsrätten planerade för att huvudförhandlingen skulle kunna slutföras på en dag. Det finns mot denna bakgrund anledning att framhålla att domstolen – i de fall då många förhörspersoner är kallade till en förhandling – bör göra en noggrann tidsplanering för att i möjligaste mån undvika långa väntetider. En sådan planering är viktig såväl av processekonomiska skäl som av hänsyn till förhörspersonernas andra åtaganden.

Sammanfattningsvis förtjänar BB kritik för att han låtit huvudförhandlingen under en dag pågå under allt för lång tid och till en allt för sen tidpunkt på dygnet.

Rättens ansvar för att vårdnadsutredningen bedrivs skyndsamt

Av 6 kap. 19 § tredje stycket föräldrabalken (FB) framgår att rätten om det behövs får uppdra åt socialnämnden eller något annat organ att utse någon att verkställa en vårdnads- och/eller umgängesutredning. Rätten får fastställa riktlinjer för utredningen och bestämma en viss tid inom vilken utredningen skall vara slutförd. Om det behövs, får rätten förlänga denna tid. Rätten skall se till att utredningen bedrivs skyndsamt.

Behovet av sådana tidsfrister får bedömas från fall till fall. Också tidsfristens längd får bestämmas med hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet. En handläggningstid på tre till fyra månader torde ofta kunna vara ett riktmärke för vad som kan anses rimligt (Walin m.fl., Föräldrabalken En kommentar, Del 1, 1-13 kap., s. 6:90).

JO har i ett tidigare beslut (JO 1995/96 s. 79) uttalat att en domstol då den beslutar om vårdnadsutredning normalt skall utnyttja sin rätt att bestämma en viss tid inom vilken denna skall vara slutförd. Om utredningen inte är klar inom den utsatta tiden bör tingsrätten inhämta upplysningar om skälen till detta samt, om det behövs, förlänga fristen.

Tingsrätten hade inte satt någon tidsfrist inom vilken utredningen skulle vara slutförd. Av remissvaret framgår inte vilka överväganden som låg till grund för att så inte kom att ske. BB har i sitt yttrande uppgett att han inte vidtog några särskilda åtgärder för att påskynda utredningen eftersom förseningen inte var anmärkningsvärd med hänsyn till omständigheterna.

I målet dröjde det nästan 16 månader innan vårdnadsutredningen gavs in till tingsrätten. En så lång utredningstid kan naturligtvis ifrågasättas. I ett beslut den 5 december 2003 fann dock Länsstyrelsen i Skåne län inte skäl att kritisera Socialnämnden i Helsingborg för utredningstiden. Länsstyrelsen påtalade emellertid att utredningstiden normalt inte är så lång men fann att vissa faktorer utanför socialförvaltningens kontroll bidragit till tidsutdräkten, bl.a. att tingsrätten beslutade att utredningen skulle vara vilande under sommaren 2002 för att pappans och sonens

umgänge skulle belysas. Det är givetvis svårt att i efterhand avgöra om någon åtgärd från tingsrättens sida hade kunnat påskynda färdigställandet av vårdnads- och umgängesutredningen. Tingsrätten borde emellertid enligt min mening ha utnyttjat sin rätt att bestämma en tid inom vilken utredningen skulle vara slutförd och då utredningen drog ut på tiden ha begärt besked om skälet till detta. Härigenom hade tingsrätten klart markerat att den avsåg att, i enlighet med föreskriften i 6 kap. 19 § tredje stycket sista meningen FB, se till att utredningen bedrevs skyndsamt.

Vad som i övrigt anförts från AA:s sida föranleder inte något uttalande från min sida.

Ärendet avslutas.